

Univerzita Karlova v Praze

1. lékařská fakulta

Studijní program: Specializace ve zdravotnictví

Studijní obor: Adiktologie – prezenční forma

Vladěna Sobasová

Hodnocení procesu implementace preventivního programu

Unplugged a nPrevence v českých školách

Evaluation of the Implementation Process of Unplugged and
nPrevention programme in Czech Schools

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Lucie Jurystová

Praha

2016

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem řádně uvedla a citovala všechny použité prameny a literaturu. Současně prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s trvalým uložením elektronické verze mé práce v databázi systému meziuniverzitního projektu Theses.cz za účelem soustavné kontroly podobnosti kvalifikačních prací.

V Praze 18. 07. 2016

.....

Vladěna Sobasová

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Lucii Jurystové za odborné vedení, věcné připomínky, dodávání odvahy, inspirace, motivace a nesmírnou podporu. Dále bych chtěla poděkovat rodině za trpělivost, motivaci, a také mým nejbližším přátelům, na které se mohu vždy spolehnout.

Identifikační záznam:

SOBASOVÁ, Vladěna. Hodnocení procesu implementace preventivního programu Unplugged a nPrevence v českých školách. [Evaluation of the Implementation Process of Unplugged and nPrevention programme in Czech Schools]. Praha, 2016. 45 s., 1 příloha. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, 1. lékařská fakulta. Vedoucí závěrečné práce, Mgr. Lucie Jurystová.

Abstrakt

Background: Preventivní program Unplugged je u nás realizován již od roku 2007 a momentálně je využíván více jak 20 evropskými zeměmi.

Abychom mohli program označit jako efektivní, je potřeba tato tvrzení podložit výsledky evaluací. V České republice navíc vznikl preventivní program nPrevence navazující metodikou na program Unplugged. V roce 2015 proběhla pilotní implementace programu a doposud nebyly žádné výzkumy zabývající se tímto novým programem realizovány.

Cíle: Cílem této práce je zmapovat soulad a odklony od realizace programů metodik a případně navrhnout inovace, které by napomohly efektivnější realizaci programů.

Metody: Metodou zjišťování dat ohledně průběhu, přípravy a realizace programů Unplugged a nPrevence bylo použití online dotazníků, které vyplnili realizátoři programu. Podle druhu (kvalitativní a kvantitativní data) byly informace vyhodnoceny za pomoci deskriptivní statistiky, procentuálního výpočtu, kategorizace, aj.

Soubor: V rámci výzkumu jsou školy rozděleny do dvou experimentálních skupin a jedné kontrolní. Programy byly realizovány pouze ve skupině experimentální, která zahrnuje 45 škol z Prahy, Jihomoravského a Olomouckého kraje. Do procesu implementace programu nPrevence se z experimentální skupiny zapojilo 26 škol.

Výsledky: Výsledky evaluace procesu realizace Unplugged a nPrevence bylo možné srovnat s evaluací implementace programu Unplugged, která proběhla v roce 2009. Například nedostatečná časová dotace a obtíže v udržení skupinové dynamiky se opětovně objevují v obou pracích. Dalšími překážkami je nepochopení složitých pojmů a prezentací, které mohou v důsledku snížit efektivitu programu. V rámci řešení překážek bylo navrženo udržení a posílení supervizních setkání a dalšího vzdělávání pedagogů, případně vznik online platformy. Podpořena byla také komunikace mezi pedagogy na škole, což může přispět nejen k efektivnější realizaci programu nPrevence.

**Klíčová slova: preventivní programy – program Unplugged – program
nPrevence – evaluace procesu**

Abstract

Background: Preventive programme Unplugged has been implemented in the Czech republic since 2007 and has recently been implemented in more than 20 european countries. To assess the effectiveness of the programme, we have to validate data by evaluation. Recently a new preventive programme was invented in the Czech republic – nPrevention, which is recommended as continuation on the Unplugged programme. The pilot implementation of the nPrevention programme occurred in 2015 and there have not been any studies that would evaluate this programme yet.

Aims: The main aim of the study is to map the unity or biases from the methodology of the Unplugged and nPrevention programmes and suggest innovations that would help to increase the efficiency of the programme realisation.

Methods: To gather information about the process, preparation and realisation of the programmes Unplugged and nPrevention, an online questionnaire was completed by the implementers of the programmes. Depending on the type of data (qualitative or quantitative), the information was evaluated by descriptive statistics, percentage calculation, categorization, etc.

Sample: In case of research the schools were divided into two experimental groups and one controlling group. The programmes were implemented only in experimental group, which includes 45 schools from Prague, South Bohemia and Central Bohemia district. 26 schools from experimental group were to come in the implementation of the nPrevention programme.

Results: After evaluation of the implementation of the Unplugged and nPrevention programmes the results appeared to be very similar to a study about the implementation of the Unplugged programme that was published in 2009. For example, the lack of available time and maintaining group dynamics during the implementation are reoccurring items. Another obstacle is the misunderstanding of presentations and complicated words, which can result in a lower efficiency of the programme. To solve these issues several solutions were devised including keeping and empowering

supervision meetings, additional pedagogue education, or creating social platform. Furthermore, communication between teachers at the schools has been recommended with the intent of other positive effects, than just more effective realisation of the nPrevention programme.

Key words: preventive programs – the Unplugged programme – the nPrevention programme - process evaluation

EVIDENCE VÝPŮJČEK

Prohlášení:

Beru na vědomí, že odevzdáním této závěrečné práce poskytuji svolení ke zveřejnění a k půjčování této závěrečné práce za předpokladu, že každý, kdo tuto práci použije pro svou přednáškovou nebo publikační aktivitu, se zavazuje, že bude tento zdroj informací citovat.

V Praze, 18. 7. 2015

Popis autora závěrečné práce

Jako uživatel potvrzuji svým podpisem, že budu tuto práci řádně citovat v seznamu použité literatury.

Jméno	Ústav/pracoviště	Datum	Podpis

Obsah

Úvod	10
1. Vymezení pojmů	11
1.1 Primární prevence na školách v ČR	11
1.2 Rizikové chování	11
1.3 Hodnocení kvality programů PPRCH	12
1.4 Evaluace preventivních programů	13
1.5 Školní metodik prevence (ŠMP) jako realizátor preventivního programu	14
2. Preventivní programy na školách v ČR	16
2.1 Unplugged	17
2.2 nPrevence	19
3. Výzkum	21
3.1 Výzkumný cíl a výzkumné otázky	21
3.2 Výzkumný soubor	21
3.3 Metody tvorby dat	21
3.4 Metody analýzy dat	22
3.5 Etické aspekty výzkumu	22
4. Přehled výsledků	24
4.1 Demografické údaje a výzkumný soubor	24
4.2 Příprava programů	26
4.3 Realizace programů	27
5. Shrnutí hlavních výsledků	34
6. Diskuze	37
7. Literatura	40
Přílohy	43

Úvod

Prevence rizikového chování je soubor zdravotních, sociálních, výchovných intervencí či dalších opatření zamezujících výskytu rizikového chování, jeho předcházení, zmírňující projevy nebo pomáhající řešit jeho důsledky (Miovský, Zapletalová, 2006). Školskou prevencí rizikového chování rozumíme soubor přístupů, metod, intervencí, které jsou koncepčně rozvíjeny a garantovány v rámci sektoru školství, cílovou skupinou jsou děti, mládež a dospívající, a oblast prevence je vázána na síť škol a školských zařízení (Miovský et al., 2015). Mnohdy se k těmto účelům ve školství využívají nejrůznější teoretické modely, dle kterých jsou následně konstruovány preventivní programy a metodiky. Příkladem takového programu je metodika Unplugged určená pro žáky šestých tříd, která je založena především na modelu komplexního vlivu sociálního prostředí (Bohrn et al., 2008). Na tuto metodiku volně navazuje nový program všeobecné prevence užívání návykových látek – nPrevence (Gabrhelík et al., 2015).

Obě tyto metodiky jsou realizovány obvykle školními metodiky prevence, případně školními psychology a pedagogy, kteří prošli specifickým školením. V rámci implementace je součástí vyplnění zpětnovazebného dotazníku pedagogy. Tato evaluace je později nutná k hodnocení implementace programu v dané třídě. Pomocí vyhodnocení lze následně zjistit, v čem je možné program zkvalitnit a upravit k potřebám dané třídy a jakým způsobem zefektivnit intervence a služby realizátorů programu (Miovský et al., 2004).

Cílem této práce je zmapovat soulad či odklony od realizace programů metodik a případně navrhnout inovace, které by napomohly efektivnější realizace programů. V literatuře se toto nazývá jako tzv. adherence, která je důležitým indikátorem tzv. fidelity programu, tedy věrnosti, s níž je program replikován (James Bell Associates, 2009).

1. Vymezení pojmů

1.1 Primární prevence na školách v ČR

Primární prevencí rizikového chování ve školství rozumíme souhrn přístupů, intervencí a metod garantovány a rozvíjeny v rámci sektoru školství (Miovský et al, 2015a). Z názvu je již odvoditelné, že cílovou skupinou budou děti, mládež a mladší dospělí. Praktické zavádění prevence je vázáno na instituci, v tomto případě na síť škol, dalších školských zařízeních a podobných služeb. Celé oblasti prevence ve školství poskytuje legislativní rámec Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT, 2013).

Školská prevence jako taková se snaží pojmenovávat a odůvodnit jevy, které představují výchovné, zdravotní, sociální, právní rizika pro jedince, dále jak je možné rizika popsat a rozeznat, a následně jak s těmito riziky nakládat, pracovat, tedy je snižovat nebo zcela eliminovat (Miovský et al, 2010).

1.2 Rizikové chování

Za rizikové chování lze označit chování, při kterém dochází k nárůstu výchovných, zdravotních a sociálních rizik pro jedince a společnost. Samotné rizikové chování je výslednicí přímého působení osobnostního, sociální systému a nepřímého působení biologického systému a sociálního prostředí (Miovský et al, 2015a).

Rizikové chování odkazuje tedy na kategorie chování, kterými se zabývají vědní sociální a medicínské obory. Miovský et al, (2015a) uvádí tyto kategorie:

- Interpersonální agresivní chování zahrnující šikanu, týrání, násilné chování, rasovou nesnášenlivost, extremismus, diskriminaci, apod.
- Delikventní chování ve vztahu k majetku, jako jsou krádeže, vandalismus
- Rizikové zdravotní návyky jako jsou konzumace alkoholu, kouření tabákových výrobků, užívání návykových látek, nezdravé stravovací návyky, nedostatečnou pohybovou aktivitu, atd.
- Sexuální chování zahrnující nechráněný pohlavní styk, předčasné zahájení pohlavního života, předčasné mateřství a rodičovství, promiskuita

- Rizikové chování spojené se školní docházkou, záškoláctvím, neplněním školních povinností, nedokončením studia apod.
- Prepatologické hráčství
- Rizikové adrenalinové a extrémní sportovní aktivity, atd.

Typy rizikového chování jsou podmíněny často geograficky, časově, kulturně, historicky pohledem společnosti i normami, a proto některé z daných rizikových aktivit mohou být hodnoceny jako méně závažné oproti jiným (Miovský et al, 2015a), a často jsou hodnocené také z pohledu kontextu a situace (Dworkin, 2005).

1.3 Hodnocení kvality programů PPRCH

Abychom mohli jednotlivé programy a metody ve školské prevenci hodnotit jako efektivní, bývá nahlíženo na několik kritérií obsažených ve standardech kvality preventivních programů. Kritéria je možné sledovat a vztahovat ke každému programu, přičemž následně poukazují na minimální efektivitu realizovaného programu na škole. Základními kritérii jsou (MŠMT, 2005):

- Komplexnost a kombinace mnohočetných strategií
- Kontinuita působení a systematičnost plánování
- Cílenost a adekvátnost informací i forem
- Včasný začátek preventivních aktivit
- Pozitivní orientace prevence a demonstrace konkrétních alternativ
- Využití „KAB“ modelu, který zajišťuje zaměření nejen na informační úroveň, ale především na ovlivnění chování a kvalitu postojů
- Využití „peer“ prvku, důraz na interakci a aktivní zapojení žáků
- Denormalizace, která zvyšuje povědomí o existenci rizikového chování
- Podpora protektivních faktorů
- Nepoužívání neúčinných prostředků jako je zastrašování, moralizování nebo využívání pouze jednoho typu informací

K deklarování a zvyšování kvality programů PPRCH slouží také standardy odborné způsobilosti. Kritéria nastavují ukazatele kvality, umožňují posouzení poskytovatele, který chce program certifikovat a realizovat, státním orgánům poskytují nástroje pro dohled nad odbornou úrovní programů a zabezpečují kontinuální preventivní působení ve školských zařízeních (Pavlas Martanová, 2012).

Je možné konstatovat, že školská prevence v České republice je v současné době kontrolována rezortem školství, většina programů je

mnohem kvalitněji zpracovávána, přičemž je evaluována jak její příprava, tak realizace i následné výsledky a efektivita.

1.4 Evaluace preventivních programů

Evaluaci preventivních programů je možné definovat mnohými způsoby, například si ji můžeme vyložit jako shromažďování, analyzování a interpretování informací o průběhu intervencí a jejich účincích. Následné výsledky je možné použít ke zlepšení intervence, či k jejímu rozšíření nebo odmítnutí (EMCDDA, 2000).

V rámci několika posledních let je možné sledovat, že je o tento typ evaluace zájem, práce jsou na úrovni srovnatelné se zahraničím, ale je jich pořád podstatně málo. V České republice se setkáváme s různě kvalitní adaptací zahraničních programů, zároveň také s vývojem původních intervencí (Miovský et al, 2011). Dobrým příkladem evaluace procesu může být například studie zaměřená na evaluaci implementace programu Unplugged (Jurystová, 2009).

Bohužel je velmi rozšířeným nedostatkem neadekvátní zpracování dokumentace preventivních intervencí, znemožňující podrobnější a hlubší evaluaci přípravy a procesu, a zároveň chybí samotná dostupnost dokumentace. S tím dále souvisí nemožnost realizovat evaluaci zaměřenou na dopady a efektivitu programů, přičemž je častým důvodem nezájem realizátorů v provedení evaluace nebo v insuficienci dokumentace (Miovský et al, 2011).

Pro to, abychom mohli konstatovat, že program primární prevence je efektivní, je žádoucí, aby byl daný efekt vědecky ověřen. Evaluace preventivních programů a aktivit je nedílnou a významnou součástí preventivní činnosti (Skácelová, 2004).

První formou evaluace je evaluace efektivit programu. Zkoumaný efekt programu by měl být měřitelný, reálný a ověřitelný (Miovský et al, 2015a). Efekt je možné měřit často až v samotném závěru hodnocení programu, přesněji celkovému hodnocení efektu programu předchází evaluace přípravy a procesu realizace, která se následně přímo promítá do výsledku aplikace dané preventivní intervence (Miovský et al, 2015a).

Druhou formou evaluace představuje evaluace zaměřená na samotný proces implementace realizovaného programu. Pro úspěšnou implementaci a zvýšení úspěšnosti programu je nezbytné systematické monitorování realizace částí programu a souladu s jeho realizovanou a plánovanou podobou (Miovský et al, 2015b). Jednotlivé části jsou hodnoceny společně s přípravou programu a sleduje se jejich logická návaznost (Miovský et al,

2015a). Z hlediska metodologie je evaluace procesu složitější a informace jsou vázány na subjektivní výpovědi samotných realizátorů, případě účastníků (Miovský et al, 2004).

V rámci evaluace procesu se také zkoumá tzv. fidelita. Ta představuje míru, která určuje dodržení realizace určitých intervencí vzhledem k danému protokolu nebo modelu programu definován tvůrci (Carroll et al, 2007). Fidelita se zaměřuje na pět oblastí, přesněji adherenci, expozici, kvalitu doručení, zpětnou vazbu participantů na intervenci a diferenciaci programu (James Bell Associates, 2009).

Tato práce tedy svým zaměřením cílí na oblast adherence. Míru adherence je možné určit jako poměr realizovaných složek programu, které byly doručeny a složek, které byly stanoveny na začátku (James Bell Associates, 2009). Indikátory adherence se zaměřují na náplň programu, metody realizace programu a činnosti, které se při realizaci vykonávají či s nějakého důvodu nevykonávají.

1.5 Školní metodik prevence (ŠMP) jako realizátor preventivního programu

Školní metodik prevence hraje nepostradatelnou roli ve školství, neboť ve škole zaujímá hned několik funkcí a to například informační, poradenskou, koordinační, metodickou, a navíc o veškeré činnosti vede písemnou dokumentaci. Dále koordinuje tvorbu a kontrolu realizace preventivního programu školy, a dalších preventivních a mimoškolních aktivit. K tomu metodicky vede činnost učitelů v oblasti prevence rizikového chování, koordinuje vzdělávání pedagogů v oblasti prevence, připravuje a realizuje aktivity k integraci žáků, spolupracuje s odbornými pracovišti, orgány státní správy, prezentuje výsledky preventivní práce školy, atd. (Miovský et al, 2015a).

Metodiky Unplugged a nPrevence jsou konstruovány tak, aby je mohl realizovat sám školní metodik prevence (případně jiný pedagog zaměstnaný na dané škole a zaměřený na prevenci rizikového chování), který absolvuje dvoudenní školení pro každou metodiku a následně získá certifikát (Jurystová, 2009). ŠMP po kurzu disponuje manuálem metodiky, která popisuje jednotlivé lekce a podrobně vysvětluje každou aktivitu v jednotlivých lekcích. Přesněji určuje cíle lekce, způsoby práce s pracovním sešitem, věcné připomínky ulehčující realizaci a také je zdrojem informací a faktů podloženými studiemi (Jurystová, 2009).

Podstatně se na efektivitě programu projevuje samotná příprava programu, způsob provedení, vzdělání a dovednosti realizátora. Přestože se

tedy programy mohou jevit jako efektivní, školní metodici prevence mohou tuto efektivitu realizací programu značně ovlivnit (Miovský et al, 2015a).

2. Preventivní programy na školách v ČR

Obecně můžeme preventivní programy na školách v ČR rozdělit na tři velké kategorie, a to na programy nespecifické prevence rizikového chování, programy kultivující dovednosti pro život a programy specifické (všeobecné) prevence rizikového chování (Miovský et al, 2015c). První kategorie nespecifické prevence zahrnuje soubor programů, které zahrnují základní rámec pravidel školy, školní řád, dále také politiku školy včetně zaměstnanců, žáků, rodičů, zřizovatelů a jiných institucí. Programy zlepšující dovednosti pro život se zaměřují především na dovednosti sebeřízení a sociální dovednosti. A programy specifické prevence se vyznačují specifickou vazbou na určitý typ rizikového chování, který však může ovlivnit i jiný z typů rizikového chování (Miovský et al, 2015c). Výzkumy prokázaly, že nejefektivnější jsou právě intenzivní dlouhodobé programy zaměřené na rozvoj sociálních dovedností, osobní rozvoj a objektivní informace o návykových látkách (Gallá et al., 2005).

Existují programy, které se zaměřují například pouze na konstrukt předávání informací o návykových látkách a případném zastrašování jejich účinky a dopady užívání. To se dle výzkumů jeví však jako neefektivní. Například adolescenti si účinky a následky užívání návykových látek uvědomují, ale pro to, aby splnili určitou společenskou normu, ke které je nutí psychosociální složka, neberou tyto informace v danou chvíli v potaz. Tyto závěry přispěly k vývoji prevence, neboť výsledky poukazují na důležitost intervencí zaměřujících se aktivně na prostředí, ve kterém se návykové látky užívají, a kde jsou sociální normy formovány a podporovány (Burkhart, 2011).

Například Černý a Lejčková (2007) popsali několik zásad efektivní primární prevence: dlouhodobou a kontinuální práci s dětmi, práci v malých skupinách, aktivní účast žáků, praktická a teoretická připravenost realizátorů, reakce na potřeby cílové skupiny, nabídku pozitivních alternativ a důraz na kontext programu.

V České republice existuje nespočet programů prevence rizikového chování v každé ze zmíněných kategorií. Mnohdy však chybí evaluace efektivity těchto programů, a podobně jako v zahraničí jsou často podporovány neúčinné intervence. Jedním z důvodů je fakt, že jsou o intervencích vedeny neadekvátně zpracované dokumenty nebo dokumentace intervencí chybí úplně. To vede do značné míry k znesnadnění procesu evaluace přípravy a realizace programu (Miovský et al, 2011).

Během implementace programů Unplugged a nPrevence je kladen důraz na adekvátně sepsanou a zpracovanou dokumentaci, proto se evaluace procesu odehrává právě na těchto programech.

2.1 Unplugged

Unplugged je program prevence rizikového chování využívajícího teorie komplexního vlivu sociálního prostředí (Jurystová et al, 2009), jenž si klade za úkol posilovat faktory projektivní a oslabovat faktory působící rizikově. Teorie bere v potaz komplexní vztahy jednotlivce s prostředím spolu s kognitivní složkou, postoji, osobnostními, sociálními a behaviorálními faktory, které formují výsledné chování a tudíž rizikové chování může být způsobem, jak se vyrovnat s nepříznivým prostředím (EMCDDA, 2010). Ve zkratce teorie kombinuje preventivní vliv rodiny a školy zároveň s vrstevnickými vlivy. Cílem tohoto směru je vybavit mladého jedince dovednostmi a nástroji pro odolávání vlivům nejen sociálního prostředí. Často jsou v metodice využívány interaktivní metody, které nejen zaměřují na postoje k užívání návykových látek, ale také pomáhají budovat vztahy a sociální síť (Miovský et al, 2015c).

Unplugged je koncipován jako komplexní preventivní program pro žáky šestých tříd, tj. ve věku 11-13 let, který je možné aplikovat během jednoho školního roku. Realizátorem je v tomto případě samotný školní metodik prevence nebo jiný pedagog, který má humanitní zaměření nebo je současně výchovným poradce, a absolvovat dvoudenní školení (Jurystová, 2009). Unplugged je programem specifické a zároveň i všeobecné primární prevence užívání návykových látek. Metodika byla vytvořena týmem evropských odborníků a poprvé byla implementována v roce 2004 v sedmi evropských zemích (Faggiano, et al, 2008b). V České republice byla poprvé implementována v roce 2007 (Gabrhelík et al, 2012). Momentálně je Unplugged využíván ve více než 20 zemích nejen v Evropě (Miovský et al, 2015c).

Metodiku Unplugged tvoří Manuál pro učitele s detailním popisem lekcí, kvízových karet a barevných pracovních sešitů pro žáky (Miovský et al, 2015d). Program se skládá z 12 po sobě logicky následujících lekcí, přičemž každá lekce se liší v hlavním tématu. Celkově je metodika obvykle realizována v období jednoho školního roku a mezi lekcemi je časový odstup cca 3-4 týdny. Délka jedné lekce je obvykle 45 minut, avšak z výsledků předešlé evaluace z roku 2009 (Jurystová, 2009) je zřejmé, že mnohdy realizátorům nestačila časová dotace a je tedy možné lekci rozdělit do dvou setkání.

Metodiku je možné upravit lokálním nebo třídním specifickým (Miovský et al, 2015c).

Program je zaměřen na tři klíčové oblasti a to především na informace a postoje, interpersonální dovednosti a intrapersonální dovednosti, které se v průběhu realizace metodiky postupně střídají.

Přehled lekcí Unplugged (EUDAP, 2007)

Číslo lekce	Název	Náplň lekce	Aktivity
1	Zahájení programu UNPLUGGED	Úvod, stanovení pravidel, reflexe znalostí o drogách	Prezentace, skupinová práce, smlouva se třídou
2	Chceš patřit do skupiny?	Vyjasnění skupinových vlivů a očekávání	Hraní rolí, diskuze, hra
3	Poznej mýty a fakta o alkoholu	Faktory ovlivňující užívání drog	Skupinová práce, koláž, hra
4	Je to, čemu věříš, podložené fakty?	Kritické vyhodnocování, rozdíly mezi názory, účinky drog	Prezentace, diskuze, skupinová práce, hra
5	Poznej mýty a fakta o kouření	Účinky kouření, dlouhodobé, krátkodobé, skutečné	Kvíz, diskuze, skupinová práce
6	Neboj se projevit!	Emoce, verbální a neverbální komunikace	Hra, diskuze, skupinová práce
7	Uč se hájit své názory	Asertivita, respekt k ostatním	Diskuze, skupinová práce, role
8	Hvězda večírku	Uznání pozitivních vlastností, navazování kontaktů	Hraní rolí, hra, diskuze
9	Poznej mýty a fakta o nelegálních drogách	Informace o účincích drog	Skupinová práce, kvíz
10	Dovednosti pro zvládání obtížných situací	Vyjádření negativních pocitů, slabé stránky	Prezentace, diskuze, skupinová práce
11	Rozhodování a řešení problémů	Řešení problémů, kreativní myšlení, sebekontrola	Prezentace, diskuze, skupinová práce
12	Drž se svého cíle	Krátkodobé a dlouhodobé cíle, zpětná vazba	Hra, skupinová práce, diskuze

		k programu	
--	--	------------	--

V roce 2009 vyšel v časopise Adiktologie článek, jehož předmětem řešení bylo popsat proces implementace programu Unplugged, zjistit za jakých podmínek a jakým způsobem je implementace prováděna a v čem se vyskytly překážky implementace (Jurystová, 2009). Obě práce se liší především v použité metodologii, v této práci byly zdrojem informací online dotazníky, oproti tomu v práci z roku 2009 bylo využito semistrukturovaných rozhovorů s 16 školními metodiky prevence. V závěru práce je možné porovnat výsledky obou evaluací a také navrhnout další řešení případných úskalí realizace programu.

2.2 nPrevence

NPrevence je originální metodika navazující a program Unplugged. Je založena na všeobecné specifické prevenci užívání návykových látek. Byla vyvinuta na základě předchozí praktické zkušenosti s metodikou Unplugged, přičemž byla konstruována a doposud aplikována pouze v prostředí českých škol (Gabrhelík et al, 2015). Cílovou skupinou jsou žáci sedmých tříd případně sekund gymnázií, kteří ideálně absolvovali dvanáct lekcí metodiky Unplugged v předchozím školním roce (Gabrhelík et al, 2015).

První zmínka o návaznosti intervencí na program Unplugged se objevila v roce 2014, v té době pod názvem n-Prevention, kdy byl popsán společný design obou metodik (Gabrhelík et al, 2014). Samotná metodika jako ucelený program vznikla v roce 2015.

nPrevence je postavena na nejnovějších vědeckých poznatcích a praktických zkušenostech z implementace předešlých preventivních programů v prostředí škol. Žáci se při lekcích seznámí s několika důležitými aspekty užívání návykových látek, jako je například působení sociálních norem, strategiemi odmítání, možnostmi minimalizace rizik návykových látek, rodovými rozdíly mezi chlapci a dívkami, působení návykových látek na mozek člověka a vznik závislosti z pohledu neurobiologického (Gabrhelík et al, 2015).

Metodiku programu tvoří čtyři 45minutové lekce rozdělené obvykle na více aktivit, které na sebe vzájemně nasedají a navazují. Doporučeno je zasazení lekcí do jednoho pololetí školního roku s odstupy 2-3 týdnů mezi jednotlivými lekcemi. Tato metodika klade vyšší nároky na žáky, co se týče znalostí a pochopení biologických procesů, ale také pro pedagoga, který má k dispozici nejen metodiku samotnou, ale také edukační video. V metodice

je stručně popsáno, co je potřeba si uvědomovat před zahájením programu ve třídě, na co se případně zaměřit a jak žáky motivovat k diskuzi, uvažování a zapojení se do programu. Autoři programu upřednostňují kontinuální návaznost nPrevence na předešlý preventivní program Unplugged (Gabrhelík et al, 2015).

Metodiku mohou aplikovat ve třídách pouze pedagogičtí pracovníci, obvykle školní metodici prevence, školní psychologové a výchovní poradci, kteří prošli proškolením speciálně určeným pro práci s tímto programem.

Aktivity v metodice jsou převážně interaktivní a skupinové, jsou často vedeny diskuze na určitá témata v rámci celé třídy, či skupin.

Přehled lekcí programu a jejich cíle (Gabrhelík et al, 2015)

Číslo lekce	Název	Cíle lekce
1	Jak nahlížet na postoje, soc. normy a vlastní možnost něco měnit	Budování postojů, zlepšování sebekontroly, argumentace, asertivity, sebedůvěry.
2	Rozdíly mezi chlapci a dívkami, způsoby snižování rizik, odmítání návykové látky	Seznámit s rozdíly v účinku a příčinách užití návykových látek, jak snižovat rizika a odmítnout.
3	Návykové látky a lidský mozek	Informace o fungování lidského mozku a nežádoucích účincích návykových látek, vnímání fyziologických rizik.
4	Vznik závislosti a vyhodnocení rizik pro mozek mladého člověka	Informace o vzniku závislosti, působení drog na mladý mozek a interpretace tohoto procesu, tvorba silnějších protidrogových postojů.

Program nPrevence je novinkou mezi preventivními programy v České republice a doposud nebyla publikována žádná jiná výzkumná práce zabývající se evaluací tohoto programu.

3. Výzkum

3.1 Výzkumný cíl a výzkumné otázky

Cílem práce je sledovat proces implementace programů Unplugged a nPrevence akcentem na úroveň dodržení či nedodržení předepsaného plánu realizace programů. Práce mapuje oblast přípravy i realizace programu pedagogů ve třídách, a jejich případná úskalí. Výstupy mohou napomoci při navrhování nových řešení těchto překážek, které pedagogům usnadní práci s metodikami obou programů.

Na základě cílů byly formulovány dvě základní výzkumné otázky:

- **Jak probíhala příprava programu Unplugged/nPrevence a s jakými úskalími se pedagogové při přípravě potýkali?**
- **Jak probíhala realizace programu Unplugged/nPrevence ve třídě a s jakými úskalími se pedagogové při přípravě potýkali?**

3.2 Výzkumný soubor

Soubor byl vybrán na základě kontrolované randomizované studie. V zásadě je tímto prvkem zajištěno, že faktory, které by výsledek studie mohly ovlivnit, jsou rovnoměrně rozloženy mezi skupiny a nepovedou k rozdílům v účinnosti (EUFIC, 2008). V realizovaném výzkumu byly školy rozděleny na skupinu experimentální E1 a E2, a kontrolní (K). V experimentální skupině E1 se nacházejí školy, ve kterých proběhly všechny implementace preventivních programů – tedy Unplugged i nPrevence. V experimentální skupině E2 byl realizován pouze program Unplugged a v kontrolní skupině neproběhla žádná intervence. Přesněji se v experimentálních skupinách nachází 45 škol z Prahy, Jihomoravského a Olomouckého kraje, a v rámci E1 skupiny se zapojilo do implementace programu nPrevence 26 škol.

3.3 Metody tvorby dat

Metodou pro získání informací byl strukturovaný on-line dotazník, který byl vyplňován realizátory programu po každé uskutečněné lekci. Dotazník obsahoval 16 otázek, 10 otevřených a 6 uzavřených. Dotazník byl vytvořen týmem Kliniky adiktologie realizujícím výzkumnou studii. Analyzovaná data byla sbírána ve školních letech 2013 – 2015, realizátoři dotazník vyplňovali vždy po každé uskutečněné lekci programu Unplugged/nPrevence.

Otázky mapovaly tyto okruhy:

- Informace o škole a třídě
- Informace o dané lekci
- Informace o přípravě lekce
- Informace o realizaci aktivit včetně těch nerealizovaných
- Informace o aktivitě zapojení žáků a jejich aktivitě
- Využití pracovních materiálů při programu

Otázky zaměřující se na míru adherence a identifikaci stanovených a doručených složek programu jsou:

- *Otázka č. 9: Které části lekce jste v rámci hodiny nerealizoval/a?*
- *Otázka č. 10: Z hlavních aktivit je nějaká, kterou jste měl/a v plánu a z jakéhokoli důvodu jste ji nestihl/a realizovat?*

3.4 Metody analýzy dat

Odpovědi z online dotazníku byly zaznamenávány v databázi dostupné výzkumnému týmu studie. Celkově bylo hodnoceno 920 dotazníků za metodiku Unplugged a 112 za program nPrevence.

Dotazník obsahoval jak kvantitativní, tak kvalitativní data. Použitý dotazník byl obsahově totožný u obou programů.

Kvantitativní data byla zpracována pomocí jednoduché deskriptivní statistiky v programu Microsoft Excel, přesněji za použití kontingenční tabulky, aritmetického průměru, procentuálního výpočtu a k závěrům byla ke každé lekci vytvořena tabulka shrnující poznatky v číselných hodnotách, procentech.

Kvalitativní data byla pro účel analýz upravena tak, aby nebyl jejich smysl změněn, dále byla na základě vzájemné významové podobnosti roztríděna do větších celků, tzv. trsů. Tímto procesem byl zachován jejich společný znak a vznikly obecnější kategorie (Miovský, 2006).

3.5 Etické aspekty výzkumu

V průběhu výzkumu byla dodržována ochrana soukromí účastníků a jejich anonymita. Nejsou uvedena jejich vlastní jména, pohlaví, názvy škol, ani podobné údaje, které by mohly pomoci identifikovat dané osoby nebo místa sběru dat.

Zúčastněným bylo před začátkem výzkumu i v jeho průběhu vysvětleny podmínky sběru dat. Pedagogové se zúčastnili výzkumu dobrovolně, bez nároku na finanční odměnu nebo jinou kompenzaci, a kdykoliv mohli od činnosti odstoupit, případně danou odpověď nevyplnit.

V popisu výsledků a poznámek pedagogů bude pro zjednodušení jejich zápis interpretován v mužském rodě.

4. Přehled výsledků

V této kapitole jsou prezentovány zpracované výsledky výzkumu, které souvisejí s realizací metodik v hodinách. Data mohou být doplněna výroky pedagogů zmíněné v poznámkách nebo v detailu u jednotlivých odpovědí v dotazníku. U odpovědí, které mohli realizátoři známkovat, byla použita škála školního hodnocení, například 1 – velmi jednoduché, 5 – velmi náročné.

4.1 Demografické údaje a výzkumný soubor

V dotazníku jsou na demografické údaje a výzkumný soubor zaměřeny tyto otázky:

- *Otázka č. 4: Datum realizace hodnocených lekcí.*
- *Otázka č. 5: Jak dlouho trvala lekce (v minutách)?*
- *Otázka č. 6: Počet přítomných žáků na této lekci*

Otázka č. 4: Datum realizace hodnocených lekcí.

Realizace programu Unplugged byla provedena v období let 2013 – 2014. Implementace programu nPrevence proběhla v roce 2015.

Otázka č. 5: Jak dlouho trvala lekce?

Průměrné hodnoty trvání lekcí jsou zpřehledněny v tabulce a seřazeny od nejkratší po nejdéle trvající lekci.

Tabulka 1 Průměrná doba trvání lekcí Unplugged

Číslo lekce	Aritmetický průměr doby trvání lekce (minuty)
11	47
7	48,5
1	49
2	49
8	49
4	50
6	50
10	50
3	51
12	51
5	52
9	53

Tabulka 2 Průměrná doba trvání lekcí nPrevence

Číslo lekce	Aritmetický průměr doby trvání lekce
4.	52,1
3.	56,1
1.	56,4
2.	65,2

Otázka č. 6: Počet přítomných žáků na lekci.

Tabulka 3 Celková přítomnost žáků v daných lekcích Unplugged

Číslo lekce	Celkový počet přítomných žáků
1	1759
2	1626
3	1653
4	1537
5	1690
6	1513
7	1562
8	1441
9	1587
10	1638
11	1571
12	1641

Tabulka 4 Celková přítomnost žáků v daných lekcích nPrevence

Číslo lekce	Celkový počet přítomných žáků
1	548
2	491
3	482
4	535

Nejsou známa data 100 % přítomnosti žáků ve třídách, proto není možné provést analýzu těchto dat.

4.2 Příprava programů

V dotazníku je přípravě programů věnována jedna otázka:

- *Otázka č. 7: Jak byste ohodnotil/a celkovou náročnost přípravy na tuto lekci? (posunem na škále od 1 velmi snadné, po 5 velmi náročné)*

Příprava Unplugged

Realizátoři odpovídali na otázku hodnocení náročnosti přípravy konkrétních lekcí. Průměrná známka přípravy lekcí je 2,6. Jako nejjednodušší pedagogové hodnotili lekci číslo 1 s průměrem hodnocení 2,1, která byla lekcí úvodní a hlavním úkolem bylo metodiku představit a stanovit si pravidla práce. Naopak jako nejtěžší na přípravu byla hodnocena lekce číslo 4 se zaměřením na hledání faktů a ověřování reálných informací a norem s průměrným hodnocením 3,4. Celá škála průměrného hodnocení lekcí Unplugged je uvedena v tabulce 1.

Tabulka 5 Škála náročnosti přípravy lekcí Unplugged

Číslo lekce	Aritmetický průměr hodnocení přípravy
1	2,1
12	2,4
10	2,4
2	2,5
11	2,6
5	2,6
8	2,6
7	2,8
3	2,8
9	2,8
6	2,8
4	3,4

V metodice Unplugged byl problém s přípravou lekce konkretizován pouze u lekce deváté, která je zaměřena mýty a fakta ohledně návykových látek zpracované formou skupinové práce, a jedenácté, kdy 25 % pedagogů uvedlo jako nejtěžší vyhledávání informací ohledně návykových látek z důvodu diskuze nad tématem a korektnímu odpovídání na otázky žáků.

Příprava nPrevence

Realizátoři opět odpovídali na otázku hodnocení náročnosti přípravy u daných lekcí. Na otázku odpovídali známkou 1 – velmi jednoduchá až 5 – velmi náročné.

Průměrná hodnota přípravy lekcí dosahuje hodnoty 2,8. V rámci přípravy programu nPrevence vychází z odpovědí realizátorů jako nejjednodušší lekce číslo 2 s průměrným hodnocením 2,4, zabývající se tématem rozdílů působení návykových látek u dívek a chlapců a odmítáním návykových látek. Jako nejtěžší na přípravu hodnotili realizátoři lekci číslo 3 s průměrným hodnocením 3,4, která je zaměřená na pochopení působení návykových látek na lidský organismus a to především mozek.

Tabulka 6 Škála náročnosti přípravy lekcí nPrevence

Číslo lekce	Aritmetický průměr hodnocení přípravy
2	2,4
1	2,4
4	3,0
3	3,4

Konkretizace problému s přípravou programu nebyla v dotaznících uvedena.

4.3 Realizace programů

V rámci realizace programů bylo nahlíženo zvlášť na každou proběhlou lekci, tedy byl zhodnocen její průběh, případné nerealizované části lekce a nejčastější obtíže, které nastávaly při realizaci. Z poznámek a kvalitativních dat je možné detailněji upřesnit, v čem pedagogové shledali danou problematiku a případně jak je možné danou překážku řešit.

V dotazníku jsou problematice realizace věnovány tyto otázky:

- *Otázka č. 8: Jak byste ohodnotil/a celkovou náročnost realizace této lekce ve třídě? (posunem na škále od 1 velmi snadné, po 5 velmi náročné)*
- *Otázka č. 9: Které části lekce jste v rámci hodiny nerealizoval/a?*
- *Otázka č. 10: Z hlavních aktivit je nějaká, kterou jste měl/a v plánu a z jakéhokoli důvodu jste ji nestihl/a realizovat?*
- *Otázka č. 11: Která aktivita byla pro Vás v této lekci nejnáročnější na realizaci ve třídě?*

- *Otázka č. 15: Využíval/a jste v této lekci pracovní sešit? (otázka využita pouze v dotazníku realizace programu Unplugged)*

Realizace Unplugged

Otázka č. 8: Jak byste ohodnotil/a celkovou náročnost realizace této lekce ve třídě? (posunem na škále od 1 velmi snadné, po 5 velmi náročné).

Jako nejjednodušší v rámci realizace lze hodnotit lekci 5 (průměrné hodnocení 2,4). Zaměření této lekce je na téma účinku kouření, přičemž informace vycházejí z vědecky ověřených faktů a informací. Lekce je strukturována do formy kvízu, kterému následuje diskuze, zpětná vazba a nakonec hra. Jako nejtěžší k realizaci je zhodnocena lekce číslo 4 (průměrné hodnocení 3). Lekce je zaměřena na kritické vyhodnocování, rozdíly mezi účinky návykových látek a je rozdělena na prezentaci, diskuzi, skupinovou práci a následně je zakončena hrou.

Celkové hodnocení se mezi sebou lišilo pouze v řádu desetinných míst, tedy rozdíl není nijak zásadní.

Tabulka 7 Škála náročnosti realizace lekcí Unplugged

Číslo lekce	Aritmetický průměr hodnocení realizace
5	2,4
12	2,6
10	2,6
9	2,7
11	2,7
1	2,7
3	2,8
8	2,9
6	2,9
2	2,9
7	2,9
4	3

Otázka č. 9: Které části lekce jste v rámci hodiny nerealizoval/a?
Realizátoři mohli z možností vybírat konkrétní části lekce:

- Lekce byla realizována v plném rozsahu metodiky
- Úvod
- Hlavní aktivita
- Ukončení/vyhodnocení

V plném rozsahu realizovalo všechny aktivity předepsané v metodice 70-87,2 % pedagogů, z čehož vyplývá průměrný hodnota 76,6 %. Jako nejčastější překážkou byl zmíněn nedostatek času. Ten byl v poznámkách kritizován v průměru všech lekcí 12,7 % realizátory. Hlavní aktivita nebyla realizována především v lekci číslo 2 (uvedeno 11,7 %) a lekci číslo 8 (uvedeno 11,4 % pedagogy).

Z odpovědí vyplývá, že největší nerealizovaný blok nastal při práci s lekcí číslo 2 zaměřenou na sociální vlivy skupin, kdy úplnou aplikaci všech bloků lekce uvádělo pouze necelých 60 % pedagogů. Konkrétně byl jako problematický popsán závěr, který nerealizovalo téměř 25 %. S obdobným výsledkem bylo možné se setkat u lekce číslo 5 zaměřenou na informace o kouření tabákových výrobků, kdy celý rozsah lekce byl aplikován necelými 64 %, a téměř 21 % opětovně vynechalo závěr, většinou realizátoři uváděli časový pres (27 %) a komentovali lekci jako význačně potřebné téma. Přestože byla hlavní aktivita v lekci číslo 2 označena jako nerealizovaná, pedagogové do poznámek připojili komentář, že byla pouze pozměněna podle doporučení. Doporučená změna aktivity není dále popsána. V lekci číslo 8 odůvodnění vynechání hlavní aktivity chybí.

Tabulka 8 Nerealizované části lekcí Unplugged

Číslo lekce	Část realizovaná (%)	Nerealizovaná část (%)		
		Úvod	Hlavní aktivita	Ukončení, vyhodnocení
1	75,6	4,9	2,4	17,1
2	59,7	3,9	11,7	24,7
3	82,1	2,6	5,1	10,3
4	71,4	5,2	6,5	16,9
5	63,6	6,5	9,1	20,8
6	73,0	8,1	5,4	13,5
7	84,4	0,0	3,9	11,7
8	70,0	1,4	11,4	17,1
9	84,6	5,1	5,1	5,1
10	87,0	5,2	2,6	5,2
11	81,1	13,5	1,4	5,4
12	87,2	0,0	2,6	10,3
Průměrná hodnota	76,6	4,7	5,6	13,2

Otázka č. 10: Z hlavních aktivit je nějaká, kterou jste měl/a v plánu a z jakéhokoli důvodu jste ji nestihl/a realizovat? Realizátoři následně vybírali z odpovědí ano/ne, a pokud zaškrtnuli odpověď ne, měli možnost detailněji pojmenovat konkrétní aktivitu.

Všechny aktivity splnilo v průměru 81,8 % pedagogů.

V případě těch, kteří uvedli modifikaci (tj. nesplnění všech aktivit v metodice, uvedlo 18,2 %) se jednalo především o lekci číslo 5, zaměřenou na fakta o kouření tabákových výrobků. Zde 28,6 % realizátorů uvedlo, že nebylo možné plně realizovat dokonce hlavní aktivitu případně evaluaci metodiky, nacházející se v závěru lekce. Obtížná realizace hlavní aktivity (uvedeno 25,7 % pedagogy) byla uvedena také v lekci číslo 6, která řeší převážně práci s emocemi a neverbální komunikaci. Jako třetí nejobtížnější aktivita byla v rámci lekce číslo 8 (uvedeno 24,3 % pedagogů) označována aktivita pozitivní zpětné vazby a chvály mezi žáky, která proběhla v závěru lekce, dále nácvik scének a nácvik navozování kontaktů, které byly součástí hlavní aktivity.

Otázka č. 11: *Která aktivita byla pro Vás v této lekci nejnáročnější na realizaci ve třídě?* Tato otázka je otevřená, tudíž pedagogové mohli vybírat jakoukoliv aktivitu z dané lekce. Mohlo se jednat nejen o část předepsané lekce, ale také jiné překážky, které nastávaly v průběhu realizace.

Jako nejtěžší na realizaci je uváděna u 9 z 12 lekcí práce se skupinou. Průměrně ji jako nejtěžší označilo 24,6 % pedagogů. Jako konkrétní důvody uváděli především: obtížná spolupráce s žáky, korigování domluvy, práce s velkým množstvím přítomných žáků nebo nesplnění zadání z časových důvodů.

Skupinová práce se ve většině lekcí nachází v případě hlavních aktivit, ať už jde o hraní scének nebo tvorby skupin žáků.

Další aktivity, které byly pedagogy vykazovány jako obtížné, jsou vedení diskuze a konverzace s žáky (9,5 %), vysvětlování pojmů a neznámých slov žákům, dále vysvětlování významu grafů a orientace ve složitějším textu (8,6 %) a práce s motivací žáků, udržení pozornosti (4 %).

Zhruba čtvrtina pedagogů (24,4 %) uvedla, že pro ně byla náročná aktivita v lekci číslo 1, a to formování pravidel.

Otázka č. 15: *Využíval/a jste v této lekci pracovní sešit?* Pracovní sešit byl využit v metodice průměrně 83,1 %. Nejvyšší využití pracovního sešitu bylo v lekci číslo 5 (uvedlo 96,1 % pedagogů) a v lekci číslo 10 (uvedlo 97,4 %).

Nejvíce pokleslo využití pracovního sešitu v lekci číslo 9 (uvedlo využití sešitu 25,6 %). V této lekci uvedlo 5,2 % pedagogů nepotřebnost

pracovního sešitu. Metodika v této lekci využití pracovního sešitu nevyžaduje.

Téměř 15 % pedagogů nevyužilo pracovní sešit v lekcích číslo 1, 2, 6 a 11. V kombinaci se zmíněným nedostatkem času zadávali pedagogové práci v pracovním sešitě za domácí úkol, například v lekci číslo 2 tuto skutečnost uvedlo téměř 10 %.

Realizace nPrevence

Otázka č. 8: *Jak byste ohodnotil/a celkovou náročnost realizace této lekce ve třídě? (posunem na škále od 1 velmi snadné, po 5 velmi náročné)*

Jako nejnáročnější byla označena lekce číslo 3, které je zaměřena na fyziologické procesy v mozku při užívání návykových látek. Průměrné hodnocení je 3,5. Jako nejjednodušší byla označena lekce číslo 1, která buduje postoje, asertivitu a učí metody zvyšování sebekontroly. Průměrné hodnocení této lekce je 2,6.

Tabulka 5 Škála hodnocení náročnosti realizace nPrevence

Číslo lekce	Aritmetický průměr hodnocení realizace
1	2,7
2	2,7
4	3,2
3	3,5

Otázka č. 9: *Které části lekce jste v rámci hodiny nerealizoval/a?*
Kde stejně jako u Unplugged metodiky vybírali z možností odpovědi:

- Lekce byla realizována v plném rozsahu metodiky
- Úvod
- Hlavní aktivita
- Ukončení/vyhodnocení

V plném rozsahu realizovalo všechny lekce včetně všech předepsaných aktivit 66 – 81,5 % pedagogů, což v průměru představuje 75,8 %. Největší nerealizovaná část metodiky se týkala závěru a vyhodnocení (uvedlo průměrně 21,6 % pedagogů), přičemž nejvýrazněji byla tato část vynechána v lekci číslo 2 (uvedlo 33,3 % pedagogů). Důvodem bude pravděpodobně nedostatek času, který byl zmíněn 42 % pedagogů. V lekci číslo 4, jeden pedagog nerealizoval hlavní aktivitu. Vysoká procenta uvedená v popisu aktivit odpovídají nízkému souboru pedagogů, kteří byli do evaluace zapojeni.

Z odpovědí vyplývá, že největší nerealizovaná část, která se týká závěru (uvedeno 33 % pedagogů), se objevila u lekce číslo 2, která je zaměřená na rozdílné účinky návykových látek u děvčat a chlapců a nácvik odmítání návykových látek.

Nejvíce kompletních aktivit proběhlo v rámci lekce číslo 3, která je zaměřena na informace o lidském mozku a návykových látkách, při které se podařilo realizovat 81,5 % pedagogů.

Tabulka 6 Nerealizované části lekcí nPrevence

Číslo lekce	Část realizovaná (%)	Nerealizovaná část (%)		
	V plném rozsahu realizováno	Úvod	Hlavní aktivita	Ukončení, vyhodnocení
1	79,3	3,4	0,0	17,2
2	66,7	0,0	0,0	33,3
3	81,5	0,0	0,0	18,5
4	75,9	3,4	3,4	17,2
Průměrná hodnota	75,8	1,7	0,9	21,6

Otázka č. 10: *Z hlavních aktivit je nějaká, kterou jste měl/a v plánu a z jakéhokoli důvodu jste ji nestihl/a realizovat?* Realizátoři následně vybírali z odpovědí ano/ne, a pokud zaškrtnli odpověď ne, měli možnost detailněji pojmenovat konkrétní aktivitu.

Všechny aktivity splnilo v průměru 82,9 % pedagogů. Konkrétněji u lekce číslo 2 nestihlo 33 % dotázaných pedagogů aktivitu číslo 3, kdy úkolem žáků bylo přehrávání scének odmítání návykových látek. Dalších téměř 21 % pedagogů uvedlo, že nestihlo u lekce číslo 4 aktivitu 3, kdy bylo úkolem uvést pozitivní a negativní vlivy užívání návykových látek a jejich působení na mladý mozek.

Otázka č. 11: *Která aktivita byla pro Vás v této lekci nejnáročnější na realizaci ve třídě?* Tato otázka je otevřená, tudíž pedagogové mohli vybírat jakoukoliv aktivitu z dané lekce. Mohlo se jednat nejen o část předepsané lekce, ale také jiné překážky, které nastávaly v průběhu realizace.

Jako nejnáročnější pedagogové uvedli v lekci číslo 1 skupinovou aktivitu čtyř kvadrantů (uvedlo 40 % pedagogů) a v lekci číslo 2 aktivitu 1 (uvedlo 33 %). Aktivity vyžadují diskuzi a adekvátní argumentaci (tzn. reálné odůvodnění argumentů) ze stran žáků, kterou uvedli pedagogové jako překážku (průměrně 18,3 %). Jako náročná na realizaci byla označena

skupinová aktivita hra na neurony (uvedena 40 % pedagogů) v lekci číslo 3. Realizátoři dále poukazovali na složitost textu a zadání (uvedeno 14,3 %).

Videa jsou metodiky označována jako obtížná - v lekci číslo 3 (uvádí 20 %) a v lekci číslo 4 (15,6 %). V lekci číslo 4 na video navazuje aktivita 2, která je hodnocena jako složitá 37,5 % pedagogy. Odůvodněním je složitost a nepochopení video-prezentací žáky.

Celkově je jako překážka označen nedostatek času (uvedeno 21,4 % pedagogů), složitost a nepřehlednost textu, zadání (průměrně uvádí 11,6 % pedagogů), případně kázeň a motivace žáků (5,2 %).

5. Shrnutí hlavních výsledků

Jak probíhala příprava programu Unplugged/nPrevence a s jakými úskalími se pedagogové při přípravě potýkali?

Příprava programu Unplugged

Průměrná známka hodnocení přípravy lekcí je 2,6. Jako nejjednodušší hodnotili pedagogové lekci číslo jedna (průměrná známka 2,1) a jako nejobtížnější na přípravu hodnotili lekci číslo 4 (3,4). Až 25% pedagogů zmínilo jako problematické vyhledávání informací o návykových látkách.

Příprava programu nPrevence

Průměrná známka hodnocení přípravy lekcí je 2,8. Jako nejjednodušší hodnotili pedagogové lekci číslo 2 (průměrná známka 2,4) a jako nejtěžší pro přípravu hodnotili lekci číslo 3 (3,4), avšak důvod obtížnosti není konkretizován.

Jak probíhala realizace programu Unplugged/nPrevence ve třídě a s jakými úskalími se pedagogové při přípravě potýkali?

Realizace Unplugged

Celková náročnost realizace lekcí ve třídě:

Jako nejjednodušší v realizaci byla hodnocena lekce číslo 5 a jako nejtěžší lekce číslo 4. Mezi hodnotícími známkami je však nepatrný rozdíl. Průměrnou známkou realizace lekcí je 2,8.

Jaké části lekce nebyly realizovány?

Nejčastějším nerealizovaným blokem je označován závěr s hodnocením lekce. Například u lekce číslo 2 a 5 nerealizovalo ukončení téměř čtvrtina pedagogů. Častým odůvodněním v tomto případě bývá nedostatek času. Pakliže byla hlavní aktivita v lekcích uvedena jako nerealizovaná, obvykle pedagogové tuto aktivitu jen pozměnili podle doporučení. Doporučení není konkretizováno.

Jaké aktivity se v rámci metodiky nestihly realizovat?

81, 8 % pedagogů uvádí úplnou realizaci všech aktivit programu. Pedagogové převážně nestíhali závěry s hodnocením lekcí, ale například v lekcích číslo 5, 6 a 8 je až čtvrtinou pedagogů uvedena taktéž hlavní aktivita, která se týkala převážně skupinové práce a přehrávání scének hranými žáky.

Které aktivity byly na realizaci nejnáročnější?

Průměrně čtvrtina pedagogů uvádí jako obtížné práci se skupinou a kolektivem žáků, nacházející se především v hlavních aktivitách. Jako důvod byla uvedena například práce s velkým kolektivem, komplikovaná domluva s žáky a časové důvody. Menší část realizátorů uvádí jako problematické vedení diskuze, vysvětlování pojmů a grafů, a práci s motivací žáků.

Využívali pedagogové pracovní sešity?

Nejmenší využití pracovního sešitu nastalo v lekcí číslo 9, kdy práci s pracovním sešitem pedagogové hodnotili jako nepotřebné, přičemž samotná metodika neklade v této lekcí důraz na jeho použití. Pakliže z časových důvodů nestihli realizátoři s žáky využít pracovní sešit v jiných lekcích, zadali práci za domácí úkol.

Realizace nPrevence

Celková náročnost realizace lekcí ve třídě:

Jako nejjednodušší lekce v realizaci byla označena lekce číslo 1 (průměrná známka 2,7). Nejobtížněji se realizovala lekce číslo 3 (3,5) zaměřující se na fyziologické procesy v mozku. Průměrná známka hodnocení všech lekcí programu je 3.

Jaké části lekce nebyly realizovány?

Nejčastěji nerealizovanou částí bylo závěrečné ukončení a hodnocení lekce. Odůvodněním je opětovný nedostatek času k realizaci všech aktivit.

Jaké aktivity se v rámci metodiky nestihly realizovat?

Všechny aktivity splnilo 82,9 % pedagogů. V lekcí číslo 2 pedagogové nestíhali plně dokončit přehrávání scének žáky. Další pětina pedagogů uvedla, že nestihla realizovat aktivitu diskuze nad vlivy užívání návykových látek v lekcí číslo 3. Nejčastěji se aktivity opět týkají skupinové práce.

Které aktivity byly na realizaci nejnáročnější?

Jako nejnáročnější uvedli pedagogové aktivity zaměřené na skupinovou práci, diskuzi a argumentaci žáků. Téměř 15 % poukázalo na složitost textu. Pedagogové zmiňují jako náročné práci s videi v lekcích číslo 3 a 4. Jsou hodnoceny jako složité a pro děti málo pochopitelné. Tři pedagogové doporučují

v komentářích realizaci posledních dvou lekcí metodiky až s osmou třídou.

Dalšími možnými překážkami v realizaci je nedostatek času, složitost a nepřehlednost textu a motivace žáků.

Z otázek sledující míru adherence je možné odvodit následující: Realizaci všech aktivit (úvod, hlavní aktivita, ukončení) v programu Unplugged uvedlo 76,6% pedagogů. V programu Unplugged byla největší nerealizovaná část závěr lekce, kterou nerealizovalo v průměru 13,2 % pedagogů.

Realizaci hlavních aktivit lekce uvedlo 81,8 % pedagogů.

Realizaci všech aktivit (úvod, hlavní aktivita, ukončení) v programu nPrevence uvedlo 75,8 % pedagogů, V programu nPrevence to byl také závěr lekce, kterou nerealizovalo 21,6 % pedagogů.

Realizaci hlavních aktivit lekce uvedlo 82,9% pedagogů.

6. Diskuze

V rámci evaluace realizace programu Unplugged je možné výsledky porovnat s evaluací implementace, která vyšla v roce 2009 (Jurystová, 2009).

V realizaci je možné zaznamenat několik podobných prvků, které byly zdůrazněny v evaluaci z roku 2009. Například časové obtíže se opětovně objevily ve výsledcích práce, přestože v roce 2009 bylo navrženo řešení nedostatečné časové dotace (Jurystová, 2009). Další shodnou komplikací v obou pracích se nachází vysvětlování pojmů, zadání a pochopení aktivit žáky. V programu Unplugged jsou to převážně procenta, grafy, neznámé pojmy, což je naprosto totožné s výsledky z roku 2009.

Téma dynamiky skupiny (třídy), tedy problémy s vedením skupiny se objevují v obou pracích a poukazují na nedostatečnou časovou dotaci (Jurystová, 2009). Aktuální práce navíc rozšiřuje téma o potíže s domluvou s žáky, udržení jejich motivace, klidu, a dále práci s příliš velkým kolektivem, což práci se skupinou výrazně ztěžuje. Navíc čtvrtina pedagogů mělo problém s vyhledáváním reálných informací o návykových látkách. Návrhem by bylo se na tyto nedostatky cíleněji zaměřit při supervizních setkáních, případně při dalším vzdělávání pedagogů.

Výsledky je možné také srovnat mezi programy vzájemně. Ani příprava, ani realizace programu nPrevence nebyla doposud evaluována, aktuální práce přináší tedy první výsledky na toto téma.

Náročná příprava lekcí v Unplugged může souviset s vysvětlováním pojmů a zadání žákům. Jako nejtěžší v přípravě byla hodnocena právě lekce číslo 4, ve které se nachází množství grafů, procent a pojmů, které je potřeba žákům vysvětlit. Shodné může být odůvodnění také u programu nPrevence - jako nejtěžší v přípravě je hodnocena lekce číslo 3, u které se objevují poznámky ohledně nutnosti vysvětlování zadání skupinové aktivity a popis videa, které je z pohledu pedagogů hodnoceno jako složité.

V hlavních bodech realizace nPrevence se projeví podobné obtíže jako při realizaci programu Unplugged. Konkrétně nedostatek časové dotace, nepochopení textu a zadání, a udržení motivace žáků. K tomu navíc přibyla položka neadekvátní argumentace žáků, která se objevuje ve dvou lekcích programu.

Pro další analýzu obtíží při realizaci by bylo prospěšné výsledky práce shrnout a pomocí interview s realizátory zjistit přesnější důvody daných překážek.

Videa prezentující fyziologické procesy a účinky návykových látek v mozku jsou velmi pozitivně hodnocena pedagogy, avšak mnohdy jsou žáky nepochopena. Vzhledem k tomu, že prezentace jsou klíčové k realizaci následujících aktivit, může dané neporozumění vést k nedostatečné pozornosti žáků nebo k nesplnění realizace dalších aktivit. Několik metodiků prevence navrhlo odložení realizace lekcí s videi do osmé třídy, tzn. realizace posledních dvou lekcí by byla posunuta o školní půlrok. V rámci obtížnosti pochopení prezentací je možné doporučit spolupráci s učitelem biologie, který je schopen danou problematiku lépe vysvětlit a žákům více přiblížit. Obecně je participace ve školním životě vhodným řešením, neboť se na chodu „zdravé školy“ podílí více lidí, a škola by měla umožňovat a organizovat diskuze mezi skupinami lidí (Gallá et al, 2005).

Výsledky, určující nenaplnění závěrů lekcí, u programu Unplugged - 13,2 % a u programu nPrevence - 21,6 %, by bylo vhodné zohlednit při zkoumání efektivity. Neúplná implementace může být faktorem ohrožujícím úspěšnost programu v praxi (James Bell Associates, 2009).

Prvním limitem metodologie je poskytnutí pilotní implementace programu nPrevence malému souboru pedagogů, proto mohou být výsledky dat zkreslené a ve výsledku se pod vysokým procentuálním údajem skrývá pouze několik málo pedagogických pracovníků. Proto by bylo vhodné se tématem evaluace procesu implementace programu nPrevence dále zabývat, například tím jak pedagogy lépe připravit na dané aktivity a jak lépe je možné informace a problematiku žákům předávat.

Limitem zvolené metodologie je zpracování pouze online dotazníků oproti práci z roku 2009, kdy bylo využito semistrukturovaného interview (Jurystová, 2009). Některé odpovědi není možné za pomoci dotazníku konkretizovat. U odpovědí zaměřujících se na obtížnost realizace nebo přípravy není často uveden jasný důvod konkrétní překážky. Často pedagogové v otevřených otázkách používají nejednoznačnou terminologii, tudíž je zpracování informací do výsledku často problematické. Ústní interview by v tomto směru dopomohlo vyjasnit některé odpovědi a konkretizovat problémy.

V případě opětovného využití dotazníku by bylo vhodné jej upravit: Při výběru nerealizované lekce a obtížné lekce by se značně zpřehlednily odpovědi, kdyby mohli pedagogové vybírat z již přednastavených možností odpovědí. Doplnění možného důvodu v komentáři každé otázky by usnadnilo dedukci překážek a obtíží. V rámci přípravy programu by přidání otázky na detail aktivity přípravy a časovou dotaci přípravy upřesnilo výsledky celkové implementace programu.

Preventivnímu působení pedagoga významně pomáhá intervize a supervize, neboť je umožněna sebereflexe, porozumění situacím a interakcím a mnohdy má také vzdělávací funkci (Miovský et al, 2015a). Dobrou praxí bývá také spolupráce s externími odborníky a podpora dalšího vzdělávání v oblastech rizikového chování (Miovský et al, 2015a). Proto by jedním z doporučení bylo zachování supervizních setkání, která byla doporučována (Jurystová, 2009) a následně významně pozitivně hodnocena ze stran pedagogů v roce 2010 (Jurystová, 2010).

Další bod inovace by mohla být online platforma, na které by si pedagogové předávali zkušenosti a rady. Z mého pohledu by se jednalo o diskuzní forum nebo jiné on-line prostředí, které by nebylo přístupné pro neoprávněné osoby a tudíž by byla zachována anonymita. V tomto případě by mohlo být nalezení řešení na překážky snazší a rychlejší, a supervizní setkání by nakonec byla vedena praktičtěji ke konkrétním nácvikům aktivit nebo práci s kolektivem.

7. Literatura

- Bohrn, K., Fabiani, L., Florek, E., Gabrhelík, R., Galanti, R. et al. (2008). Prevence užívání návykových látek mezi studenty. Průvodce úspěšnou implementací osnov programů vycházejících z komplexního vlivu sociálního prostředí.
- Burkhart, G. (2011). Environmental drug prevention in the EU. Why is it so unpopular? *Adicciones*, 23(2), 87-100.
- Carroll, C., Patterson, M., Wood, S., Booth, A., Rick, J., & Balain, S. (2007). A conceptual framework for implementation fidelity. *Implementation Science*, 2, 40-49. Retrieved from: <http://implementationscience.biomedcentral.com/articles/10.1186/1748-5908-2-40>
- Černý, M. & Lejčková, P. (2007). Systémový přístup v prevenci užívání návykových látek. Co funguje a nefunguje v primární prevenci. *Zaostřeno na drogy*, 5, 1-12.
- Dworkin, J. (2005). Risk Taking as developmentally appropriate experimentation for college students. *Journal of Adolescent Research*, 2 (20), 219–241.
- EMCDDA (2000). Evaluation: a key tool for improving drug prevention. Lisbon: EMCDDA.
- EMCDDA (2010). Prevention and Evaluation Resources Kit. Lisbon: EMCDDA.
- EUDAP (2007). Unplugged. Metodika pro učitele – prevence užívání návykových látek. Praha: Centrum Adiktologie.
- EUFIC (2008). Jak se vyznat ve vědeckých studiích. Přehled 01/2008. Retrieved from: <http://www.eufic.org/article/cs/expid/Understanding-scientific-studies/>
- Faggiano, F., Vigna-Taglianti, F.D., Versino, E., Zambon, A., Borraccino, A., Lemma, P. (2008b). School-based prevention for illicit drugs use: a systematic review. *Prev. Med.* 46, 385–396.
- Gabrhelík, R., Duncan, A., Mioviský, M., Furr-Holden, C. D. M., Stastná, L., & Jurystová, L. (2012). "Unplugged": a school-based randomized control trial to prevent and reduce adolescent substance use in the Czech Republic. *Drug and Alcohol Dependence*, DOI 10.1016/j.drugalcdep.2011.12.010.
- Gabrhelík, R., Orosová, O., Mioviský, M., Voňková, H., Berinšterová, M. & Minařík, J. (2014). Výzkum efektivity preventivních intervencí všeobecné školské prevence v České republice a na Slovensku. *Adiktologie*, 14(4), 402-408.

- Gabrhelík, R., Skácelová, L., Miovský, M. & van der Kreeft, P. (2015). nPrevence: Metodika pro učitele – Prevence užívání návykových látek. Praha: Klinika adiktologie, 1. LF UK v Praze.
- Gallà, M., Aertsen, P., Daatland, Ch., DeSwert, J., Fenk, R., Fischer, U. (2005). Jak ve škole vytvořit zdravější prostředí. Příručka o efektivní školní drogové prevenci, 29–30. Praha: Úřad vlády ČR. Retrieved from: http://www.pppnj.cz/SiteCollectionDocuments/Prevence/Dalsi-dokumenty-k-prevenci/Jak_ve_skole_vytvorit_zdravejsi_prostredi.pdf
- James Bell Associates (2009). Evaluation brief. Measuring implementation fidelity. Arlington, VA. Retrieved from: http://www.jbassoc.com/ReportsPublications/Evaluation%20Brief%20-%20Measuring%20Implementation%20Fidelity_Octob%E2%80%A6.pdf
- Jurystová, L. & Miovský, M. (2009). Vybrané aspekty organizační a odborné podpory pedagogů při realizaci metodiky Unplugged ve školách: Výsledky evaluace implementace projektu EUDAP, Adiktologie, 10(3), 146-153. Retrieved from: <http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/546/2555/Vybrane-aspekty-organizacni-a-odborne-podpory-pedagogu-pri-realizaci-metodiky-Unplugged-ve-skolach-Vysledky-evaluace-implementace-projektu-EUDAP>
- Jurystová, L., Gabrhelík, R. & Miovský, M. (2009). Formativní evaluace procesu implementace preventivního programu Unplugged školními metodiky prevence. Adiktologie 9 (1), 10-19. Retrieved from: <http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/571/3226/Formativni-evaluace-procesu-implementace-preventivniho-programu-Unplugged-skolnimi-metodiky-prevence>
- Miovský M., Skácelová, L., Zapletalová, J. & Novák (Eds.) (2010). Primární prevence rizikového chování ve školství. Praha: Sdružení SCAN.
- Miovský, M. (2006). Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada Publishing.
- Miovský, M., Aujezká, A., Burešová, I., Čablová, L., Červenková, E., Jírová Exnerová, M. et al. (2015). Programy a intervence školské prevence rizikového chování v praxi (2nd ed.). Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze: Lidové noviny, 160-170.
- Miovský, M., Kubů, P. & Miovská, L. (2004). Evaluace programů primární prevence užívání návykových látek v ČR: Základní východiska a aplikační možnosti. Adiktologie, (4)3, 289–301.
- Miovský, M., Šťastná, L., Gabrhelík, R., Jurystová, L. (2011). Evaluation of the Drug Prevention Interventions in the Czech Republic. Adiktologie, (11)4, 00-00.

- MŠMT (2010). Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků, a studentů ve školách a školských zařízeních. Retrieved from: <http://www.prevence-praha.cz/attachments/article/123/Metodicke%20doporuceni%20k%20primarni%20prevenci%20rizikoveho%20chovani.pdf>
- MŠMT (2013). Strategie primární prevence 2013-2018. Retrieved from: <http://www.msmt.cz/file/28077>
- Pavlas Martanová, V. (Ed.) (2012). Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování. Praha: Univerzita Karlova v Praze & Togga.
- Skácelová, L. (2004). Evaluativní nástroje v preventivní praxi. Adiktologie 2004/3.

Přílohy

Příloha č. 1 Hodnocení proběhlé lekce – Unplugged, nPrevence

Q1 Název vaší školy

Q2 Třída, v níž hodnocená lekce proběhla

Q3 Číslo hodnocené lekce

Q4 Datum realizace hodnocené lekce (prosíme ve formátu RRRR-MM-DD, tedy např. 2013-12-03)

Q5 Jak dlouho trvala lekce (v minutách)?

Q6 Počet přítomných žáků na této lekci

dívky (1)

chlapci (2)

Q7 Jak byste ohodnotil/a celkovou náročnost PŘÍPRAVY na tuto lekci? (posunem na škále od 1 velmi snadné, po 5 velmi náročné)

☐ 1 (1)

☐ 2 (2)

☐ 3 (3)

☐ 4 (4)

☐ 5 (5)

Q8 Jak byste ohodnotil/a celkovou náročnost REALIZACE této lekce ve třídě? (posunem na škále od 1 velmi snadné, po 5 velmi náročné)

☐ 1 (1)

☐ 2 (2)

☐ 3 (3)

☐ 4 (4)

☐ 5 (5)

Q9 Které části lekce jste v rámci hodiny nerealizoval/a?

- ☐ realizováno v plném rozsahu dle metodiky (1)
- ☐ úvod (2)
- ☐ hlavní aktivitu (3)
- ☐ ukončení/vyhodnocení (4)

Q10 Z hlavních aktivit je nějaká, kterou jste měl/a v plánu a z jakéhokoli důvodu jste ji nestihl/a realizovat?

- ☐ NE (1)
- ☐ ANO, prosím, uveďte její název (nebo pár slovy popište) (2)

Q11 Která aktivita byla pro Vás v této lekci nejnáročnější na REALIZACI ve třídě?

Q12 Při této lekci bylo dle Vašeho odhadu aktivně zapojeno přibližně dětí

- ☐ skoro žádné (1)
- ☐ méně než polovina (2)
- ☐ polovina (3)
- ☐ více než polovina (4)
- ☐ všechny (5)

Q13 Která aktivita podle Vás děti zaujala NEJVÍCE?

Q14 Která aktivita podle Vás děti zaujala NEJMÉNĚ?

Q15 Využíval/a jste v této lekci pracovní sešit?

- ☐ ANO (1)
- ☐ NE (2)

Q16 Máte nějaký doplňující komentář?